Obr. 1 Obálka knihy *Tesáno do kamene, psáno na papyrus* (Žába 1968), ve které se Zbyněk Žába věnuje staroegyptské literatuře / Fig. 1 Cover of Žába's book *Tesáno do kamene, psáno na papyrus* (Carved into stone, written on papyrus) (Žába 1968), devoted to ancient Egyptian literature

Staroegyptská krásná literatura v Žábových překladech

Břetislav Vachala

Primárním egyptologickým zájmem Zbyňka Žáby byla egyptština a staroegyptská krásná literatura. To také odpovídalo jeho klasickému filologickému vzdělání a rovněž odborné orientaci jeho profesora egyptologie Františka Lexy (1876–1960). V této oblasti se Žába zabýval především *Ptahhotepovým naučením* (publikace v letech 1956 a 1971) a lyrikou starověkého Egypta, zvláště milostnými písněmi (Žába 1957). Dále byl autorem studie o egyptských vlivech v Pěti svátečních svitcích (Žába 1958) a vydal přehledné dějiny staroegyptského písemnictví (Žába 1968; obr. 1). Následně se po zahájení československých archeologických prací v tehdejší Sjednocené arabské republice věnoval skalním nápisům z československé koncese v Dolní Núbii (Žába 1974) a výzkumu Ptahšepsesovy mastaby v Abúsíru. Ovšem svým bádáním o staroegyptské literatuře a hodnotnou překladatelskou činností přispěl podstatnou měrou k zpřístupnění literárního odkazu starověkého Egypta české veřejnosti. Na Žábův odkaz v tomto směru navázaly další generace českých egyptologů.

Již během svých studií na prestižním gymnáziu v Hradci Králové prokazoval ctižádostivý Žába mimořádný zájem o živé i mrtvé jazyky a literaturu (Hrušková 1986: 87). A měl v tomto směru velké štěstí, neboť jeho zaujetí a talent rozpoznal, sdílel a dále rozvíjel jeho profesor řečtiny Miloš Lukáš (1897–1976), nejen známý klasický filolog, ale také překladatel například estonské a finské krásné literatury a v neposlední řadě rovněž představitel československé esperantistiky. Vzpomínám si, jak ještě před svou smrtí mi Miloš Lukáš vyprávěl o svém oblíbeném, jazykově nadaném studentovi Zbyňkovi. V paměti mně potom utkvěla jedna jeho zajímavá vzpomínka, a to když v říjnu roku 1937 neohlášeně navštívil hradecké gymnázium belgický byzantolog Henri Grégoire (1881–1964). Lukáš mi ji vyprávěl dosti podrobně, nicméně krátce předtím ji také stručně zaznamenal následujícími slovy: „*Chtěl* (Grégoire) *si poslechnout, kterak se u nás vyučuje řečtině, a užasl nad tím, že se na mou výzvu, kdo by se odvážil dosti obtížnou partii ze Sofoklovy Antigony přeložit do francouzštiny, ochotně a úspěšně přihlásil Zbyněk Žába. Koncem školního roku pak překvapil Žába maturitní komisi soupisem své soukromé domácí četby: šlo o četbu literárních ukázek v deseti (!) jazycích, mezitím i v sanskrtu*“ (Lukáš 1971).

Lukáš mi také vyprávěl, jak si zval studenta Zbyňka k sobě domů a učil ho mimo jiné i staroindičtinu. Jedinečný osobní vztah učitele a jeho bývalého žáka trval až do Žábovy smrti. Pravidelně si dopisovali a Žába při svých cestách do Hradce Králové nikdy nezapomněl svého středoškolského profesora navštívit. Jejich vzájemná korespondence musela být zajímavá, zvláště Žábovy dopisy z Egypta. Od Lukášových příbuzných jsem se dověděl, že veškerá Žábova korespondence měla být kdysi předána do Státního oblastního archivu v Zámrsku, nicméně po provedeném pátrání mi vedoucí Státního okresního archivu Hradec Králové Radek Pokorný písemně sdělil (dne 21. července 2016), že se tato požadovaná korespondence nenachází ani v Zámrsku, ani v archivním fondu Gymnázium Hradec Králové či v archivní sbírce královéhradeckých varií. Zřejmě je tak bohužel navždy ztracena.

Po maturitě v roce 1938 si Žába na Filozofické fakultě Karlovy univerzity přirozeně zvolil za svůj hlavní obor klasickou filologii, přičemž však také s nadšením poslouchal egyptologické přednášky Františka Lexy. Když nacisté zavřeli české vysoké školy, pracoval Žába nějakou dobu v křivoklátských lesích jako dřevorubec a teprve po osvobození v roce 1945 mohl ve studiích pokračovat. Tentokrát to již bylo studium egyptologie, které zakončil doktorátem v roce 1949. Studoval u Lexy a zároveň jeho velkým vzorem, oporou a rádcem během studia i nadále byl Jaroslav Černý (1898–1970; Růžová 2010: 34–53, 169–192), znamenitý filolog a paleograf, světový znalec novoegyptštiny, hieratického písma a komunity královských řemeslníků v Dér el-Medíně.

Vedle předchozích solidních základů klasické filologie se Žábovi dostalo od Lexy prvotřídního egyptologického filologického vzdělání, což společně předurčilo jeho téměř celoživotní egyptologickou orientaci. Nadále se zabýval převážně klasickou egyptštinou, novoegyptštinou, paleografií a literárními texty. To ovšem nebránilo tomu, aby se nevěnoval i jiným oblastem a neuveřejnil rozmanité práce týkající se již zmíněné Dér el-Medíny, astronomické orientace, hudebních nástrojů, práva nebo dějin starověkého Egypta. K tomu ovšem dále přibylo řízení nově založeného Československého egyptologického ústavu Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze a Káhiře, organizování a vedení jeho archeologických a epigrafických expedic do Dolní Núbie a Abúsíru v letech 1960–1970 a pedagogické povinnosti při výuce egyptologie na Filozofické fakultě. Núbie se také týkala jeho stěžejní monografie pojednávající o núbijských skalních nápisech (Žába 1974), jejíhož vydání se ovšem kvůli své předčasné smrti ve věku 54 let už nedočkal.

Věren svému egyptologickému filologickému zaměření se Žába přednostně věnoval staroegyptským literárním textům, mezi nimiž ho nejprve zaujalo především *Ptahhotepovo naučení*. Žába tím bezprostředně navázal na práci svého učitele Lexy, který pořídil první původní české překlady nejvýznamnějších staroegyptských literárních děl, mezi nimiž nechybělo ani zmíněné naučení (Lexa 1928: 19–46; Lexa 1947a: 45–61). Právě díky Lexovým překladům byla českému čtenáři poprvé souborně představena významná literatura starověkého světa (Vachala 1989). Nicméně Lexovy překlady měly určité nedostatky (Váhala 1964), a to zvláště v těch případech, kdy je jejich autor svérázně upravoval. Domníval se totiž, že mnohá staroegyptská literární díla (např. většina naučení, *Napomenutí egyptského mudrce* nebo *Achnatonův hymnus na slunce*) nesplňují požadavky „dokonalého logického toku“ (Lexa 1946: 13), a že je tedy třeba je upravit, což znamenalo některé řádky a verše přeskupovat nebo dokonce i vypouštět (Vachala 1989: 83, 88). Druhým rysem Lexových překladů bylo jejich neměnné opakování, když nebral v úvahu aktuálně vydávané práce o jednotlivých staroegyptských literárních dílech, což ovšem nemělo nic společného s eklektismem. Tato naprostá samostatnost a nezávislost na překladech jiných egyptologů má sice na jedné straně určité klady, avšak na druhé straně ji zcela omezuje subjektivní nazírání a posuzování daných textů. Takové „splendid isolation“ ovšem podlehli i jiní egyptologové a již v roce 1917 ji zpochybnili Battiscombe Gunn a Alan Gardiner (Gunn – Gardiner 1917: 241–242).

Lexovy překlady samozřejmě Žába dobře znal a také v tomto směru poukázal na jejich osobitý charakter (Žába 1948: 80–81; Žába 1949: 42–43). Žábu, již jako zdatného egyptologa filologického zaměření, Lexa respektoval a také vzal v úvahu jeho odlišné mínění o svém překladu *Napomenutí egyptského mudrce*. Věren své zásadě o nezbytném „logickém toku“ staroegyptských literárních děl Lexa o zmíněném díle a jeho překladu uvedl: „*První dvě básně jsou popletené, chybami se hemžící parafráze textu, pocházejícího z doby úpadku po konci Staré říše. Protože tu jde o historické vypravování, líčící veřejný život té doby, pokusil jsem se uspořádati to, co zůstalo neporušeno a co je mi srozumitelno, doufaje, že tím usnadním čtenáři utvořit si představu o průběhu líčených událostí*“ (Lexa 1955: 202). V tomto jediném případě Lexa vzal v úvahu Žábovo odlišné mínění, „*že by bylo správnější uveřejnit překlad textu tak, jak se zachoval, než překlad textu subjektivně upraveného, jenž může čtenáře svésti k mylným závěrům*“ (Lexa 1955: 7), a rozhodl se publikovat vedle svého upraveného textu i text v jeho původní podobě (Lexa 1955: 8–16, 43–45).

Hlavní motivací i výzvou k prvnímu souhrnnému vydání *Ptahhotepova naučení* bylo podle Žábových vlastních slov v roce 1970 jeho nadšení tímto staroegyptským literárním dílem a ovšem také někdejší Lexovo vyjádření: „*Když jsem se po prvé před mnoha lety dal do studia Ptahhotepovy nauky, brzy jsem této práce zase nechal; porozuměl jsem jen tu a tam některé větě, ale smysl celku, kromě úvodu, zůstal mi úplně nesrozumitelný; nedovedl jsem si tehdy představiti, že by bylo možno tento text přeložiti*“ (Lexa 1928: 3). Žába svůj vysněný cíl skutečně splnil, a to když v roce 1956 publikoval egyptský text *Ptahhotepova naučení* s jeho francouzským překladem a filologickým komentářem (Žába 1956). Zamýšlený druhý díl s výkladem Žába však již nikdy nevydal. Nicméně se následně a dosti úspěšně pokusil o český básnický překlad (Žába 1971). Není sice stylisticky zcela jednotný, ale pro českého čtenáře měl ve své („normalizační“) době jistý význam a právem se setkal s velkým ohlasem naší veřejnosti. Svědčila o tom i jedinečná prezentace *Ptahhotepova naučení* v neopakovatelném podání zasloužilého umělce Martina Růžka za hudebního doprovodu skupiny Collegium Musicum a varhanní improvizace Zdeňka Zahradníka v pražském kostele U Martina ve zdi ve dnech 12. a 26. března 1971 (Jarní řada pokladů světové kultury 1971: 3). A ještě stojí za zmínku, že Žábův uvedený český překlad naučení doprovázelo šest osobitých a dnes velmi ceněných kreseb věhlasného Josefa Lieslera (viz s. 2).

Žábovo francouzsky vydané *Ptahhotepovo naučení* bezprostředně vzbudilo pozitivní ohlas (např. Derchain 1957; Lurje 1957; Botti 1958; Spaull 1959; Janssen 1960: 372–373) a egyptologové ho také dodnes běžně citují. Jeho hieroglyfický, ručně pořízený přepis (Žába 1956: 15–65) dochovaných hieratických pramenů s tímto naučením (Prissův papyrus [= Národní knihovna v Paříži, č. 183–194], papyry Britského muzea č. 10 371 + 10 435, 10 509 [nikoli 10 409], tabulka Carnarvon [= Egyptské muzeum v Káhiře, č. 41 790]) lze stále ještě považovat za věrohodný, překlad (Žába 1956: 69–105) za průkopnický a filologický komentář (Žába 1956: 109–171) ve své době za vyčerpávající. Od Žábova vydání *Ptahhotepova naučení* v roce 1956 se mezitím objevily a byly uveřejněny další fragmentární písemné prameny (Turínský papyrus č. 54 024, ostraka č. 1232–1234 z Dér el-Medíny) s jeho textem. Je zajímavé, že mezi dér el-medínskými ostraky je v tamější literární „hitparádě“ (Mathieu 2003: 122, 124) zastoupeno toto naučení pouze třikrát, zatímco jiná „klasická“ díla byla opisována mnohem častěji (Mathieu 2003: 134). Avšak není přitom nutné se domnívat (Osing 1997: 138), že by toto naučení bylo z důvodů pedagogických a moralizujících „nahrazováno“ na konci 19. dynastie *Aniho naučením* a časem, až ve 22. dynastii, *Naučením Amenemopa*, a tudíž záměrně opomíjeno. Další opisy *Ptahhotepova naučení* na ostrakách a papyrech se prostě nemusely dochovat.

Na Žábovo editorské a překladatelské dílo dodnes úspěšně navazují jeho pokračovatelé. Výsledkem jejich práce jsou nová vydání textů, překladů i dílčích studií, která dále posunují a mění naše poznávání tohoto pozoruhodného díla krásné světové literatury (Burkard – Thissen 2008: 88–101; např. také Foster 1977; Brunner 1988: 104–132, 431–442; Vernus 2001: 63–134; Allen 2015: 167–227).

Hned v následujícím roce 1957 vydal Žába český překlad staroegyptských milostných písní ve zdařilém přebásnění Věry Kubíčkové a s pěti barevnými litografiemi Arnošta Karáska (Žába 1957: 29–84), čímž opět navázal na překladatelské dílo Lexy, který jako první u nás pořídil překlad těchto písní (Lexa 1947: 155–169). Do svých *Zpěvů Nilu* Žába také zařadil „Básně zoufalcovy“ (z *Rozhovoru muže s vlastní duší*), dvě „Písně harfeníkovy“ a *Achnatonův hymnus na slunce*. Samozřejmě se všechna tato lyrická díla stala za posledních 60 let od Žábova vydání předmětem usilovného egyptologického bádání vedoucího k jejich novým překladům a výkladům (Burkard – Thissen 2008: 154–160; Burkard – Thissen 2009: 83–98; Simpson 2003: 278–283; Allen 2015: 327–359).

Ve stejné době se Žába také zúčastnil projektu hebraisty Stanislava Segerta (1991), který vedl v roce 1958 k vydání českého překladu Pěti svátečních svitků, tedy pěti známých děl starého hebrejského písemnictví – Písně písní, knihy Rút, Žalozpěvů a knih Kóhelet a Ester, a to za básnické spolupráce Věry Kubíčkové, Jaroslava Seiferta a Viléma Závady (Segert 1958). Žába a další přední čeští orientalisté se připojili svými příspěvky pojednávajícími o sumerských, akkadských, řeckých, řecko-židovských či novoarabských paralelách k přeloženým dílům. Žába byl současně autorem studie o egyptských vlivech v Pěti svitcích (Žába 1958). V případě Písně písní Žába prokázal na základě formálních i obsahových shod „zřejmou závislost hebrejské milostné poesie na egyptské“ (Žába 1958: 270–275), což ostatně potvrzují i výsledky novějších výzkumů (Fox 1985). Egyptské paralely (z *Napomenutí egyptského mudrce* a *Rozhovoru muže s vlastní duší*) Žába postihl v Žalozpěvech (Žába 1958: 276–277) a četné odhalil především v knize Kóhelet (Žába 1958: 277–284), o níž prohlásil: „*(…) nemůže být pochyby o tom, že kniha Kazatelova čerpala z egyptských předloh, egyptských představ a z egyptské řeči. Paralely egyptských textů jsou tu příliš časté a nápadné, nemůže jít tedy o náhodu: egotismy pak mění domněnku v jistotu.*“ Kromě toho zde Žába také správně poukázal na některé nápadné egyptské shody s Žalmy (Žába 1958: 261, 267–268), zvláště s Žalmem 104 (nyní Assmann 2015: 63–66), a rovněž připomněl (Žába 1958: 265, 267–268, 282), že část biblických Přísloví (22,17–24,22) přímo čerpala z *Amenemopova naučení* (srovnej Römheld 1989).

V roce 1965 Zbyněk Žába vydal přehled staroegyptské literatury (Žába 1965: 21–97), který byl součástí prvního dílu učebních svazků vysokých škol *Z dějin literatur Asie a Afriky*. Pod redakcí sinologa Oldřicha Krále se tehdy spojili odborníci z Katedry věd o zemích Asie a Afriky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Československého egyptologického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Orientálního ústavu Československé akademie věd, aby postihli ve dvou dílech dějiny a vývoj staroegyptské, sumerské, akkadské, ugaritské, aramejské, chetitské a arabské literatury. Podle slov editora (Král 1965: 3) mělo vlastně jít o přípravnou práci pro plánované „*velké dvousvazkové dílo Dějiny literatury Asie a Afriky (…), které by ukázalo správné místo těchto literatur na mapě světového písemnictví a uvedlo vývoj jejich slovesného umění do kontextu pohnutých dějin těchto národů.*“ K vytvoření tohoto zamýšleného „synthetického díla“ ovšem nedošlo.

Nicméně Zbyněk Žába použil se svolením editora svoji část ze zmíněných skript, značně ji rozšířil, přidal černobílé a barevné fotografie a samostatně ji vydal v roce 1968 (Žába 1968). Je přitom zajímavé, že vzhledem k Žábově účasti na expedici v Egyptě dělal v Praze korektury této knihy a sestavil rejstříky fotograf Milan Zemina. Jelikož vedení ústavu a jeho výprav do Egypta Žábovi nedovolilo uskutečnit jeho „původní plán vydat české překlady hlavních staroegyptských nápisů v úplnosti" (Žába 1968: 11), rozhodl se vydat tuto knihu, v níž se mu podařilo přiblížit českému čtenáři v 17 kapitolách písemnictví starověkého Egypta od životopisů Staré říše až po koptskou literaturu z hlediska literárních druhů, a to za doprovodu alespoň ukázek zdařilých překladů, které odrážely stav tehdejšího egyptologického poznání. Připomeňme, že do té doby existovalo i ve světové egyptologii jen několik málo dřívějších přehledných děl, která pojednávala o staroegyptské literatuře a obsahovala překlady (nebo alespoň obsáhlé ukázky). Koncem 60. let minulého století byly ovšem i tyto antologie již zastaralé (Erman 1923; Pieper 1927; Roeder 1927; Lexa 1947a a 1947b; Lefebvre 1949; Pritchard 1955: 3–36, 199–201, 212–217, 227–264, 325–330, 365–381, 405–434, 441–449, 467–479, 495; Donadoni 1957) a v současné době je přirozeně nahrazují mnohé jiné (např. Foster 2001; Parkinson 2002; Simpson 2003; Strudwick 2005; Allen 2015). V těchto uvedených publikacích zájemce najde odkazy na další aktuální monografie, sborníky, články a recenze.

Na Žábovo úspěšné bádání v oblasti staroegyptské literatury navázali další čeští egyptologové, kteří jsou autory knižních pojednání a překladů nejstarších egyptských literárních textů v nekrálovských hrobkách (Vachala 2000), naučení (Vachala 1992), životopisů (Landgráfová 2011), povídek a pohádek (Vachala 1994), milostných písní (Vachala 1982 a 2003; Landgráfová – Navrátilová 2007 a 2009), historické literatury (Vachala 1997), dopisů (Landgráfová – Navrátilová 2011) a návštěvnických graffit (Navrátilová 2007). Nechybí ani průběžné vydávání komentovaných překladů staroegyptské náboženské (Janák 2003; Vachala 2009) a vědecké literatury, zvláště matematické (Vymazalová 2006) a lékařské (Strouhal – Vachala – Vymazalová 2010 a 2014). Zvláštní pozornost si zaslouží zpracování a vydání důležitého Raneferefova papyrového archivu objeveného českou expedicí v Abúsíru (Posener-Kriéger – Verner – Vymazalová 2006).

Lexovy, Žábovy a Vachalovy překlady využili také čeští spisovatelé, kteří převyprávěli vybraná díla staroegyptské krásné literatury a zprostředkovali je mladým čtenářům i široké veřejnosti. Ve velkých nákladech tak vyšly báje a pověsti (Petiška 1979, s ilustracemi Karla Teissiga), povídka o Sinuhetovi (Zamarovský 1985, s ilustracemi Zdeňka Kudělky) a mýty, povídky a pohádky (Tomek 1989, ilustrace Josef Kremláček; Tomek 2000a, ilustrace Jindra Čapek; Tomek 2000b, ilustrace Denisa Prošková; Tomek 2004, ilustrace Jindra Čapek). Vždy šlo o vkusné, krásně vytištěné knihy, které měly velký ohlas a záhy byly rozebrány.

Vrátíme-li se ke Zbyňku Žábovi, je na místě vyzdvihnout a ocenit jeho překladatelskou činnost. Při zpřístupňování literárního odkazu starověkého Egypta českému čtenáři, zvláště staroegyptské krásné literatury, do níž hluboce pronikl, navázal na rozsáhlé dílo Františka Lexy. Zbyněk Žába měl velký cit pro svou mateřštinu, současné cizí jazyky i egyptštinu a jeho překlady se vyznačují přesností a čtivostí. Jeho francouzské vydání *Ptahhotepova naučení* ho také následně uvedlo do světové egyptologie.

Literatura:

Allen, James P.

2015 *Middle Egyptian Literature. Eight Literary Works of the Middle Kingdom*, Cambridge: Cambridge University Press.

Assmann, Jan

2015 *Exodus. Die Revolution der Alten Welt*, München: C. H. Beck.

Botti, Giuseppe

1958 „Zbyněk Žába, Les Maximes de Ptahhotep, Prague 1956", Rivista degli Studi Orientali 33, s. 134–136.

Brunner, Hellmut

1988 *Altägyptische Weisheit. Lehren für das Leben*, Zürich – München: Artemis Verlag.

Burkard, Günter – Thissen, Heinz J.

2008 *Einführung in die altägyptische Literaturgeschichte I: Altes und Mittleres Reich*, Berlin: LIT Verlag.

2009 *Einführung in die altägyptische Literaturgeschichte II: Neues Reich*, Berlin: LIT Verlag.

Derchain, Philippe

1957 „Zbyněk Žába, Les Maximes de Ptahhotep, Prague 1956", Bibliotheca Orientalis 14, s. 151.

Donadoni, Sergio

1957 *Storia della letteratura egiziana antica*, Milano: Nuova Accademia.

Erman, Adolf

1923 *Die Literatur der Ägypter. Gedichte, Erzählungen und Lehrbücher aus dem 3. und 2. Jahrtausend v. Chr.*, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.

Foster, John L.

1977 *Thought Couplets and Clause Sequences in a Literary Text: The Maxims of Ptah-hotep*, Toronto: The Society for the Study of Egyptian Antiquities.

2001 *Ancient Egyptian Literature: An Anthology*, Austin: University of Texas Press.

Fox, Michael V.

1985 *The Song of Songs and the Ancient Egyptian Love Songs*, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Gunn, Battiscombe – Gardiner, Alan H.

1917 „New Renderings of Egyptian Texts", The Journal of Egyptian Archaeology 4, s. 241–251.

Hrušková, Jaroslava (ed.)

1986 *Gymnázium Josefa Kajetána Tyla v Hradci Králové. Almanach k 350. výročí založení*, Hradec Králové: Gymnázium J. K. Tyla.

Janák, Jiří

2003 *Staroegyptská Kniha mrtvých – kapitola 105*, Brno: L. Marek.

Janssen, Jozef M. A.

1960 *Annual Egyptological Bibliography. Indexes 1947–1956*, Leiden: E. J. Brill.

1971 *Jarní řada pokladů světové literatury*, Praha: Lyra Pragensis.

Král, Oldřich (ed.)

1965 *Z dějin literatur Asie a Afriky I. Literatury Starého Předního Východu*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Landgráfová, Renata

2011 *It is My Good Name that You Should Remember. Egyptian Biographical Texts on Middle Kingdom Stelae*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague.

Landgráfová, Renata – Navrátilová, Hana
2007 *Písně Zlaté bohyně. Staroegyptská milostná poezie*, Praha: Set Out.
2009 *Sex and the Golden Goddess I. Ancient Egyptian Love Songs in Context*, Prague: Agama.
Landgráfová, Renata – Navrátilová, Hana (eds.)
2011 *Srdečné pozdravy ze země na Nilu. Korespondence starých Egypťanů*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
Lefebvre, Gustave
1949 *Romans et contes égyptiens de l'époque pharaonique*, Paris: Adrien-Maisonneuve.
Lexa, František
1928 *Obecné mravní nauky staroegyptské, svazek druhý: Nauka Ptahhotepova a zlomek nauky Kagemniovy*, Praha: Universita Karlova.
1946 „Achnatonův chvalozpěv na slunce", Nový Orient 1/5–6, s. 12–13.
1947a *Výbor ze starší literatury egyptské*, Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček.
1947b *Výbor z mladší literatury egyptské*, Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček.
1955 *Veřejný život ve starověkém Egyptě II: Doklady*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
Lukáš, Miloš
1971 „Odešel jeden z našich předních vědců", Pochodeň, 21. 8. 1971.
Lurje, Isidor Michailovič
1957 „Zbyněk Žába, Les Maximes de Ptahhotep, Prague 1956", Vjestnik drevněj istorii 4/62, s. 153–154.
Mathieu, Bernard
2003 „La littérature égyptienne sous les Ramsès ďaprès les ostraca littéraires de Deir el-Médineh", in: Andreu, Guillemette (ed.). *Deir el-Médineh et la Vallée des Rois. La vie en Égypte au temps des pharaons du Nouvel Empire*, Paris: Éditions Khéops – Musée du Louvre, s. 117–137.
Navrátilová, Hana
2007 *The Visitors' Graffiti of Dynasties XVIII and XIX in Abusir and Northern Saqqara*, Prague: Czech Institute of Egyptology – Set Out.
Osing, Jürgen
1997 „School and Literature in the Ramesside Period", in: Brancoli, Isabella – Ciampini, M. Emanuele – Roccati, Alessandro – Sist, Loredana (eds.). *L'impero ramesside. Convegno internazionale in onore di Sergio Donadoni*, Roma: Università degli studi di Roma „La Sapienza", s. 131–142.
Parkinson, Richard B.
2002 *Poetry and Culture in Middle Kingdom Egypt: A Dark Side to Perfection*, London – New York: Continuum.
Petiška, Eduard
1979 *Báje a pověsti starého Egypta a Mezopotámie*, Praha: Albatros.
Pieper, Max
1927 *Die ägyptische Literatur*, Wildpark – Potsdam: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion.
Posener-Kriéger, Paule – Verner, Miroslav – Vymazalová, Hana
2006 *The Pyramid Complex of Raneferef. The Papyrus Archive*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir X].
Pritchard, James B. (ed.)
1955 *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
Roeder, G.
1927 *Altägyptische Erzählungen und Märchen*, Jena: Eugen Diederichs Verlag.
Römheld, Dietmar
1989 *Wege der Weisheit. Die Lehren Amenemopes und Proverbien 22,17 – 24,22*, Berlin – New York: De Gruyter.
Růžová, Jiřina
2010 *Písař Místa pravdy. Život egyptologa Jaroslava Černého / The Scribe in the Place of Truth. The Life of the Egyptologist Jaroslav Černý*, Praha: Libri – Filozofická Fakulta, Univerzita Karlova.
Segert, Stanislav
1991 „Vzpomínka hebraistova", Literární noviny 2/50, s. 10.
Segert, Stanislav (ed.)
1958 *Pět svátečních svitků. Píseň písní – Rút – Žalozpěvy – Kóhelet – Ester*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
Simpson, William Kelly (ed.)
2003 *The Literature of Ancient Egypt. An Anthology of Stories, Instructions, Stelae, Autobiographies, and Poetry*, Cairo: The American University in Cairo Press.
Spaull, C. H. S.
1959 „Zbyněk Žába, Les Maximes de Ptahhotep, Prague 1956", The Journal of Egyptian Archaeology 45, s. 108.
Strouhal, Eugen – Vachala, Břetislav – Vymazalová, Hana
2010 *Lékařství starých Egypťanů I. Staroegyptská chirurgie, péče o ženu a dítě*, Praha: Academia.
2014 *The Medicine of the Ancient Egyptians 1. Surgery, Gynecology, Obstetrics, and Pediatrics*, Cairo – New York: The American University in Cairo Press.
Strudwick, Nigel C.
2005 *Texts from the Pyramid Age*, Atlanta: Society of Biblical Literature [Writings from the Ancient World 16].
Tomek, Jiří
1989 *Příběhy faraonů*, Praha: Albatros.
2000a *Bohové a faraoni*, Praha: Albatros – Knižní klub.
2000b *Pět egyptských pohádek*, Brno: Nakladatelství BRIO.
2004 *Faraoni a kouzelníci*, Praha: Albatros.
Vachala, Břetislav
1982 *Dávné písně lásky. Milostná lyrika starého Egypta*, Praha: Československý spisovatel.
1989 „Literární odkaz starověkého Egypta a jeho zpřístupnění českému čtenáři Františkem Lexou / Werke der altägyptischen Literatur in den tschechischen Übersetzungen František Lexas", in: *František Lexa, zakladatel české egyptologie*, Praha: Univerzita Karlova, s. 67–89, 165–176.
1992 *Moudrost starého Egypta*, Praha: Knižní podnikatelský klub.
1994 *Pověsti a legendy faraónského Egypta*, Praha: KPK.
1997 *Mír na Nilu. První mírová smlouva a její pozadí*, Praha: Makropulos.
2000 *Nejstarší literární texty v nekrálovských hrobkách egyptské Staré říše*, Brno: Nadace Universitas Masarykiana v Brně – Nakladatelství a vydavatelství NAUMA.
2003 *Milostné písně starého Egypta*, Praha: Set Out.
2009 *Staroegyptská Kniha mrtvých (Překlad)*, Praha: Dokořán.
Váhala, František
1964 „František Lexa překladatel", Dialog (Materiály překladatelské sekce Svazu čs. spisovatelů) 4, s. 37–47.
Vernus, Pascal
2001 *Sagesses de l'Égypte pharaonique*, Paris: Imprimerie nationale éditions.
Vymazalová, Hana
2006 *Staroegyptská matematika. Hieratické matematické texty*, Praha: Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze – Jednota českých matematiků a fyziků [Dějiny matematiky 31].

Zamarovský, Vojtěch
1985 *Sinuhet*, Praha: Albatros.
Žába, Zbyněk
1948 „František Lexa, Výbor ze starší literatury egyptské. Výbor z mladší literatury egyptské, Praha 1947“, Naše věda 26/3–4, s. 79–82.
1949 „František Lexa, Výbor ze starší literatury egyptské. Výbor z mladší literatury egyptské, Praha 1947“, Slovesná věda 2/1, s. 40–43.
1956 *Les maximes de Ptaḥḥotep. Texte, traduction et commentaire*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
1957 *Zpěvy Nilu. Výbor z lyriky starého Egypta*, přeložil Zbyněk Žába, přebásnila Věra Kubíčková, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd [Malá knižnice Orientu 11].
1958 „Egyptské vlivy v Pěti svitcích“, in: Segert, Stanislav (ed.). *Pět svátečních svitků. Píseň písní – Rút – Žalozpěvy – Kóhelet – Ester*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění [Živá díla minulosti 19], s. 257–284.
1965 „Literatura starověkého Egypta“, in: Král, Oldřich (ed.). *Z dějin literatur Asie a Afriky I. Literatury Starého Předního Východu*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 6–97.
1968 *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, Praha: Nakladatelství Svoboda.
1971 *Papyrus vezíra Ptahhotepa*, Praha: Lyra Pragensis [Lyra 4].
1974 *The Rock Inscriptions of Lower Nubia (Czechoslovak Concession)*, Prague: Charles University of Prague [Czechoslovak Institute of Egyptology in Prague and in Cairo Publications 1].

Břetislav Vachala (*bretislav.vachala@ff.cuni.cz)*
Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova